

Középkori zsoldosokról

Kenneth Fowler: Medieval Mercenaries. Volume I: The Great Companies. Blackwell Publishers, Oxford, 2001. 384 old.

Ismeretésem rendhagyó a szónak abban az értelmében, hogy nem szokás egy kétkötetes könyv első kötetét külön ismertetni, de mégis erre kényszerültem, mivel a címben jelzett mű második kötetének megjelenésére több hónapon keresztül vártam, de ez nem következett be, és a kiadó internetes honlapjáról sem sikerült megtudnom, hogy mikorra várható a zárókötet, ezért a külön történi ismertetés mellett döntöttem.

Kenneth Fowler a University of Edinburgh professzor emeritusa, aki csaknem négy évtizede foglalkozik Nyugat-Európa középkori történelmével. Főbb művei: *The Age of Plantagenet and Valois* (A Plantagenetek és a Valois-k kora), 1967.; *The King's Lieutenant. Henry of Grosmont, First Duke of Lancaster, 1310–1361* (A király hadnagya. Henry of Grosmont, Lancaster első hercege, 1310–1361), 1969.; a *The Hundred Years' War* (A százéves háború) című tanulmánykötet szerkesztése, 1971. E mellett számos tanulmánya jelent meg a középkori hadtörténetről különböző gyűjteményes kötetekben és folyóiratokban, az angol mellett francia és spanyol nyelven is.

A jelen kötet és annak remélhetőleg rövidesen megjelenő második kötete több éves kutatómunka eredményeképpen született meg. Amint a szerző írja: „A háború alapvető eleme volt a középkori társadalmak fejlődésének, és a fizetett katonaság megjelenése [...] mélyenszántó befolyással bírt az európai államok fejlődésére is” (9. old.). Az uralkodók politikai céljaik elérése érdekében hivatásos katonákból álló seregeket fogadtak szolgálatukba, amelynek tagjai a háborúskodás befejezése után csökkent létszámmal várőrségeket alkottak.

Azok viszont, akik nem találtak maguknak másutt elfoglaltságot, független kompániákat hoztak létre, és hajlandók voltak bármelyik uralkodónak a szolgálatába állni, feltéve, ha az képes volt őket megfizetni. Ha erre sem nyílt lehetőség, a zsoldosok a maguk szakállára kezdtek hadakozni, nem ritkán egymás ellen is, de minden alkalommal valószínűsítő istencsapást jelentve azon környék lakosságára, ahol tanyájukat felütötték. A kétkötetes mű azon zsoldos csapatok történetét dolgozza föl, akiknek tevékenysége a 14. század második felében kiterjedt csaknem egész Nyugat-Európára. Ebből a jelenlegi ismertetés tárgyát képező első kötet az úgynevezett „nagy kompániákkal” foglalkozik, amelyek a százéves háború első szakaszát lezáró 1360-as békeszerződés után jöttek létre, és amelyek az ellenségeskedések 1369-es felújulásáig Franciaországban, Spanyolországban és a Német-római Birodalom nyugati területein tevékenykedtek. A szerző különös hangsúlyt fektetett annak megállapítására, hogy az egyes kompániák legénysége kikből és honnan verbuválódott, és egyáltalán hány főből állhattak. A források viszonylag bővebben beszámolnak az egyes kapitányok származásáról és „üzleti sikereikről”, amelyeket „hadi vállalkozóként” arattak. Részletes képet kap az olvasó például Bertrand du Guesclin breton lovag és a Chesire-i Sir Hugh Calveley pályafutásáról, akik mindketten a sikeres korabeli zsoldos kapitány archetipusát testesítették meg. A szerző bemutatja azon intézkedéseket is, amelyeket a pápa és a világi uralkodók tettek a zsoldosok által okozott kár mérséklésére.

A jelzett kérdésekre a szerző 12 fejezetben keresi a választ. Mondanivalóját széleskörű forráskutatásra alapozva adja elő. A lábjegyzetek és a főszöveget követő függelék (amelyről alább részletesen szöveg) tanúsága szerint Fowler levéltári kutatásokat

végzett a londoni Public Record Office-ban, a British Library, a Lambeth Palace, az Edinburgh University Library kéziratárában, a norfolki Record Office-ban, Franciaországban két országos szintű, 11 megyei és 12 városi levéltárban, Spanyolországban a barcelonai és pamplonai, Olaszországban a mantovai és perugiai levéltárakban. Ezen felül felhasználta 133 különböző kiadott forrást és a szakirodalomból 204 könyvet és tanulmányt.

A szakirodalom az utóbbi időben sokat foglalkozott avval a kérdéssel, hogy a hadakozók társadalma kikből került ki, és mi indította a középkori embereket a katonai pályára. A jelzett probléma Fowler könyvében is központi szerepet játszik. A zsoldos kompániák összetételének vizsgálatokor kitűnik, hogy a kapitányok között egyaránt megtalálhatók a társadalom felsőbb köreiből kikerült személyek és az alacsonyabb sorból felemelkedettek. Az utóbbiak számára a katonai pálya nyilvánvalóan a társadalmi emelkedés és a vagyoni gyarapodás lehetőségét kínálta, míg az előbbieket számára a fő vonzerőt a korban erősen ható lovagi étosz, a dicsőség vágya, az érdemszerzés lehetősége jelenthette, bár a vagyoni továbbgyarapításának szándékát sem becsülhetjük le. Fowler számos példával igazolja, hogy a zsoldoskapitányi poszt révén sokan biztos egzisztenciára tettek szert. A kompániák legénységére vonatkozóan szűkszavúbbak a források, de nem kétséges, hogy az ő esetükben egyértelműen a zsákmányszerzés jelenthette a fő motiváló tényezőt. Soraikban lecsúszott lovagokat, céhekből kilépett mestereket, volt céhlegényeket, parasztokat találunk. A zsoldosmesterség a vele járó veszélyek ellenére igenis vonzó elfoglaltságot jelentett a társadalom könnyebben megmozduló rétegei számára, s ez kapcsolatban áll a Fowler által szintén hangsúlyosan tárgyalt létszámproblémákkal. Az 1360-ban megkötött angol–francia brétigny békeszerződéskor Froissart francia krónikás adata szerint 12 000 ember maradt munka nélkül, akik közül 3000–4000-re tehető az „igazán

jó és hadi mesterségben, csatában, városok megrohamozásában és kifosztásában és az előnyös lehetőség megragadásában kellőképpen jártas” (6. old.) emberek száma. Ez a szám idővel jelentősen megnőtt, ami jelzi a zsoldos foglalkozás vonzerejét. A szerző által megadott rengeteg adat közül mindössze egyet említek: 1365-ben a korabeli becslések 40 000 főre tették a kompániák létszámát.

Izgalmas feladat az egyes kompániák létszámának megállapítása is. 1366-ból származó adat szerint Navarrai Károly küszöbönálló spanyolországi beavatkozása céljából 25 kompániát fogadott zsoldjába, akiknek összlétszámát 3000 főre tette, vagyis egy kompániában átlagosan valamivel több, mint 100 ember szolgált. Szintén tanulságos a kompániák fegyvernemi megoszlásának vizsgálata. A források ebben az időszakban kezdik használni a „*lancea*” szót egy-egy katonai egység létszámának megadására. A „*lancea*” kifejezést hagyományosan a „lándzsa” szóval szoktuk magyarra fordítani, de fontos megjegyezni, hogy itt nem egy lándzsás katonára kell gondolnunk, hanem a kor legkisebb létszámú katonai egységét jelenti, ami általában négy főből állt: egy nehézfegyverzetű lovasból, két könnyebb fegyverzetű íjászból és az őket kiszolgáló fegyverhordozókból.

Ezek a katonák, mint ahogy az iménti Froissart idézetből is kitűnik, nem képviseltek azonos harcértéket.

A Fowler által is vizsgált korszakban lehetünk tanúi a középkori haremódor átalakulásának, amit ez a könyv is számos példával igazol. A nehézpáncélos lovasság csatadöntő szerepe ekkor már a múlté, és a harctereken egyre nagyobb hangsúlyt kapnak a könnyűfegyverzetű íjások, akik a hadjáratban lóháton vesznek részt, éppen a mozgékonyság végett, de a csatában harcukat gyalogosan vívják meg. Az íjások a szárnyakon és a centrumban a szálfegyverekkel felszerelt katonák között elszórtan helyezkednek el, és feladatuk az, hogy az ellenséget sűrű nyílzáppal árasztják el, lehetőleg meg-

bontva ezzel harcrendjüket. Ezt a harcmodort az 1360-as években tevékenykedő zsoldos kompániák szinte a tökélyre fejlesztették.

A másik harceljárás, amely nem a csatának, hanem a háborúnak a sikeres befejezéséhez járulhatott hozzá a százéves háború későbbi szakaszában, a portyázás, francia szóval a „*chevauchée*” volt. A béke idején a fizetetlen és senki által föl nem fogadott zsoldosok az általuk gazdagnak tartott vidékek módszeres kirablásából éltek, ami Franciaország középső és déli részein egyes vidékek szinte teljes elnéptelenedéséhez vezetett. A pápa és a világi uralkodók is érezték a helyzet tarthatatlanságát, ezért különféle akciókat szerveztek a zsoldosok foglalkoztatására, amelyek persze hatalmi ambícióik kielégítését is szolgálták, de egyúttal a zsoldosoktól is megszabadították a lakosságot.

Ide kapcsolódott az elképzelés, hogy V. Orbán pápa 1365-ben keresztes-hadjáratot kívánt indítani a törökök és a mórok ellen, amelyben a kompániák is szerepet kaptak volna. A magyar történettudomány általánosan kevésbé ismert, hogy Froissart szerint az ötlet Nagy Lajos magyar királytól származott, aki az ügy érdekében személyesen intézett levelet a pápához, a francia királyhoz és az angol trónörökös Edwardhoz, a „fekete herceghez”. V. Károly és Merész Fülöp követnek Pierre Aimé Auxerre-i püspököt és egy burgund lovagot, Eudes de Grançey-t neveztek ki, akik Németországon és Csehországon keresztül legalább két ízben felkeresték Nagy Lajost az ügy megbeszélése céljából. IV. Károly német-római császár és V. Orbán pápa 1365. június elején Avignonban tárgyaltak a leendő vállalkozásról, és a pápa V. Károly francia királyhoz írott levelének tanúsága szerint „a császár meg van győződve arról, hogy Lajos magyar király szabad és biztonságos átvonulást engedélyez a kompániáknak királyságán keresztül. [...] Ezért a nemes Arnoul d’Audrehemet, a francia király marsallját küldtük Lajos magyar királyhoz, hogy biztosítsuk

közreműködését a tervezett hadjárat előkészítésében. Ha a magyar király nem egyezne bele az átvonulásba, akkor a velenceiek szállítanák át őket hajóikkal, bár ez nehezebb lenne és tovább tartana” (124–125. old.). A tervezett vállalkozásból azonban a Kasztíliaiba vezetett hadjárat miatt nem lett semmi.

A „*chevauchée*” taktika viszont a százéves háború későbbi szakaszában szinte virágkorát élte. 1435-ben Sir John Fastolf készítet egy jelentést a király számára arról, hogyan kellene folytatni a franciaországi hadműveleteket. A felvázolt elképzelés teljes mértékben a kompániák által sikeresen alkalmazott „*chevauchée*” taktikán alapul: kerülni kell a csatákat és ostromokat, helyette mélyen be kell törni az ellenség hátsó részébe, meg kell szerezni vagy meg kell semmisíteni az utánpótlását, a lehető legnagyobb kárt okozni, hogy ezzel elvegyék a kedvét az ellenségeskedések folytatásától.

Még egy haditechnikai újítás hozható összefüggésbe a kompániák működésével. Ismeretes, hogy az Itáliában tevékenykedő (és a könyv leendő második kötetében tárgyalt), Sir John Hawkwood által vezetett zsoldos csapat az „*Alba Societas*” nevet viselte. Az elnevezés az általuk viselt páncélról ered, amelyet egy spanyol forrás, Pero Lopez de Ayala krónikája említ 1366-ban. Az Ayala által emlegetett „*la gente blanca*” kemény, fényesre polírozott lemezpáncélt viselt, ami a napfényben féhéren ragyogott. Ez a fajta páncélt a következő évszázadban széles körben elterjedt.

Fowler könyve az általam kiemelt részek mellett részletes képet ad az 1360 és 1370 közötti évek nyugat-európai politikátörténetéről, diplomáciatörténetéről, és sok kérdés kapcsán kitekint az évszázad későbbi évtizedeire is. A könnyebb eligazodást tizenkét térkép és egy genealógiai táblázat segíti. A főszöveget a leggyakrabban használt idegen nyelvű (főként francia és spanyol) kifejezések magyarázata követi, majd külön fejezet foglalkozik a kötetben emlegetett középkori pénzegységek nemesfém

tartalmával, egymáshoz viszonyított értékével és átváltásával, ami megkönnyíti a zsoldosként kifizetett összegek összehasonlítását. A függelék első fejezete kilenc eredeti, francia és spanyol nyelvű forrásszöveget tartalmaz, a második az 1360-as években működő kompániák kapitányainak neveit adja meg forrásmegjelöléssel, a harmadik a kompániák létszámára vonatkozó adatokat összegzi, a negyedik az Anjou hercege által 1369-ben verbuvált csapatok létszámával foglalkozik, míg az ötödik két kapitány halálának körülményeit veszi górcső alá.

Fowler könyvének erényei között a széles forrásbázist és adatgazdagságot kell kiemelni, ami lehetővé teszi a 14. századi eseménytörténet alaposabb megismerését, ami a mű fő erőssége, valamint a magyar olvasó

számára még bizonyos új, magyar vonatkozású adatokkal is szolgál. A cím azonban kétségkívül többet sugallt, mint amennyit a könyv nyújtott. Hiányoltam a korabeli harcmódor elmélyültebb, alaposabb bemutatását, különös tekintettel arra a tényre, hogy éppen a zsoldosok fejlesztették egyre magasabb szintre a korabeli harceljárásokat. Szintén kimaradt a műből a zsoldosok által használt fegyverek részletes bemutatása. Mindezek ellenére a könyvet értékes alkotásnak tartom, és remélem, hogy a második kötet az említett hiányosságokat pótolni fogja.

SEBŐK FERENC